

UDK: 711.426-035.3

Strokovni članek (*Professional Paper*)

Les v mestnem oblikovanju

Wood in urban design

Tadeja Zupančič Strojan*

Izvleček

V mestnem prostoru je les pomembna oblikovalska materialja, ki ponuja številne možnosti uporabe v najrazličnejših kombinacijah umestitve, uporabe, oblike in pomena. Razlaga zgodbo o načinu življenja ljudi v določenem mestnem prostoru.

Ključne besede: les, urbanistično oblikovanje

Abstract

Wood is very important in the process of urban design. It could be used in various combinations of location, programme, form and meaning. It illustrates the story of the way of living in a particular urban place.

Keywords: wood, urban design

ELEMENTI MESTNEGA OKOLJA

Arhitekturni prostor mestnega okolja sestavljajo objekti, ki ga omejujejo in označujejo, ter povezave med temi elementi. Mestni prostor "je določen s pestrim izborom vidne strukture, od tlakov do stavbnih nizov, v svojstvenem redu, oblikovni in materialni izvedbi in s svojstvenim pomenom"¹. Tako se izražajo regionalne identitete, kultura, umetnost...

Povezave med posameznimi elementi so lahko fizične ali nefizične, npr. vizualne in zaznavne. Mednje lahko uvrstimo npr. orientacijske informacije, barvne in materialne povezave.

Ko mestno obliko in podobo razstavljamo na posamezne elemente, izhajamo iz prepričanja, da je umetniška podoba bolj obvladljiva, če je deljiva. Poleg naravnih omejitev mestnega prostora so pomembni elementi zazidave - grajenih vertikalnih omejitev prostora - oz. fasadnega stika objektov z javnim prostorom. Posebna pozornost velja fasadnim elementom odpiranja objektov v področje javnosti (odprtine, balkon, terasam...) in strešni pokrajini.

V samem javnem prostoru mesta pa najdemo še celo vrsto elementov mestne opreme in njihovih sestavov: podhode, mostove oz. nadhode, postajališča, kioske, paviljone in druga pokrita zavetja, poštna in telefonske naprave, smetnjake, koše, prostore za sedenje, otroška igrišča, cestno oblogo, tlake...

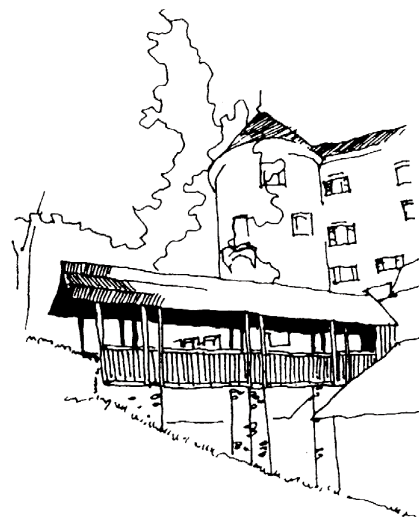
Mestni prostor pa je tudi prostor stalnega spreminjanja. Ne le elementov, ampak tudi pogojev, v katerih jih doživljamo, uporabljamo...

LES V MESTNEM PROSTORU: KJE, ZAKAJ, KAKO, KAJ POMENI...

V mestnem prostoru pomeni les, še posebej masiven, pomembno oblikovalsko materialjo, ki ponuja številne možnosti uporabe v najrazličnejših kombinacijah umestitve, uporabe, oblike in pomena.

KJE?

Les je primeren tako v historičnem kot tudi v sodobnem kontekstu. Že s samim izborom materiala in njegovih konstrukcijskih in oblikovalskih potencialov se lahko preprosto, vendar učinkovito odzivamo na regionalne posebnosti, celo v historično občutljivem okolju (primer: most velenjskega gradu²).

Vrste lesa uporabljamo glede na regionalno ponudbo. Tudi lokalni pogoji določajo način obdelave in oblikovanja lesa. Tako ga npr. v pokritih pasajah, podhodih... uporabljamo drugače kot na prostem, na Krasu drugače kot na Gorenjskem, v Evropi drugače kot na Daljnem Vzhodu.

ZAKAJ, KAKO?

V primarni, konstrukcijski vlogi lahko les uporabljamo v skeletni ali v ploskovni različici, pa seveda tudi v kombinaciji z drugimi materiali - možnosti je cela vrsta³. Ne le za izvedbo omejitvenega ostenja, kot ga pozna npr. evropski sev-

1 asist. dr., univ. dipl. inž. arh., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Zoisova 12, 1000 LJUBLJANA

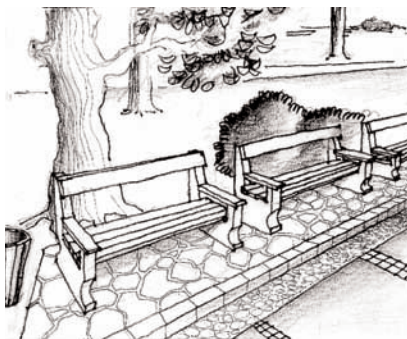
er ali Japonska, tudi za ostrejša (ponekod z leseno kritino), posamezne arhitekturne poudarke (erkerje), **sooblikovalce** ostenja (balkone, verande, loggie, nadstreške, elemente odprtosti: oken-ske, vratne in izložbene okvire, vrata...) ali elemente tako nastalega javnega in poljavnega prostora (npr. v parkih), kot so bolj običajni pri nas.

Les lahko **prostor ureja in oblikuje** s konstrukcijsko mrežo (primer: vila Rikli na Bledu⁴), s kompozicijo posameznih elementov v njej (konfini, portali, ograje, kioski, paviljoni, drogovi lahko npr. tvorijo osi, poudarjajo smeri).

Kot polnilo (sekundarna struktura) ponuja les številne možnosti texture. Če ga ne skrivamo za umetnimi barvnimi toni in uporabljamo "domačega", so barve različnih vrst med seboj zanesljivo ubrane. Tako les skrbi za enotnost v prostoru, za **kontinuiteto**.

V terciarni strukturi fasade (npr. na znakih), **likovnih objektih in elementih opreme** pa les prevzema vlogo **označevalca** prostora.

Les je dobrodošel povsod, kjer je namenjen otipu z roko, saj je **prijeten**, topel - npr. za ročaje ograj, klopi. Seveda obdelan z vseh strani, zglajen, zbrušen in brez trsk.⁵ Nepogrešljiv je tudi v oblikovanju površin za sedenje in naslone sedežev oz. klopi⁶.

V urejanju otroških igrišče je posebej pomembno, da se izogibamo trdim materialom. Zato je les kot nalašč. Morda pomeni enega najbolj **varnih** materialov. Namesto tradicionalnih igral lahko iz njega oblikujemo alternativne prostore, kjer lahko otroci sami najdejo, kar iščejo. Ti so lahko kar del (neokrnjenih) mestnih, pretežno naravnih območij (park, gozd...)

V parkih in vrtovih, kjer ni velike frekvence gibajočih se pešcev (še posebej pozimi ne), ga lahko učinkovito in varno uporabljamo celo za talne obloge, stopnice, mostove za pešce.

Relativno **nevsiljiv** je les še posebej v kombinaciji z rastlinjem. Polhlodi, rabljeni železniški pragovi lahko rabijo za nizke oporne zidove, sidrane v zemljo.

Tudi leseni koši za odpadke ne vzbujajo pozornosti, zato so še posebej primerni za parkovne ureditve. Dopolniti pa jih moramo z drugim materialom za notranjo posodo (varnost pred ognjem...)⁷

V urejanju cestnega talnega inventarja se zdi na prvi pogled neuporaben. Pa vendarle je pri roki vsaj začasno: ob izvedbi betonskih elementov.

V zimskem času se les uporablja tudi za zaščito vodnjakov. Funkcionalno ustrezno, prostorsko pa so običajno uspešnejše transparentne kombinacije materialov.

Pri uporabi lesa na prostem moramo biti zelo pozorni na **izbor** (trdi les) **specifikacijo, obdelavo** (izklesan, izrezljan ali stružen, brušen..., zaščiten pred trohnenjem). Pa tudi na to, kako voda odteka, kakšen je stik s tlemi ali z nihajočo vodno gladino (prekinitve z drugimi materiali ali posebna obdelava). Sicer pa ne potrebuje veliko vzdrževanja in se naravno zrači, suši - diha.

Les je ob ustrezni obdelavi in uporabi zagotovo eden izmed najbolj trajnih materialov. Spomnimo se Benetk⁸, ki že stoletja vztrajajo na hrastovih pilotih, pa tudi posameznih razpoznavnih prostorskih sklopov beneške mestne slike.

KAJ POMENI?

Vrednost lesa kot sooblikovalca prostora mesta lahko ocenimo z več vidikov:

historičnega, gospodarskega, izkustvenega in kulturno-simbolnega.

Razvojno

V večtisočletni zgodovini je nastala cela plejada kulturnih iznajdb, povezanih z uporabo lesa. Nekatere izmed njih so se tako vsidrale v glave mojstrov in anonimnežev, da so jih uporabljali tudi v oblikovanju z drugimi materiali.

Čeprav se zdi, da les v informacijah in postinformacijski družbi ne igra več tako pomembne vloge v oblikovanju mestne scene kot v tradicionalni in kolonialni kulturi, ne smemo pozabiti, da nekatere kulture les še vedno uporabljajo v velikem obsegu, druge pa ga spet znova odkrivajo. Takšnega, kot je, ali pa zakritega pod krinko barve, drugega materiala...

"Globalna prepletenost manipulacij z lesom jemlje tej plemeniti tvarini še zadnje sledi regionalne pripadnosti in identitete."⁹ K sreči obstajata v svetu in pri nas vzporedni struji, ki se med seboj dopolnjujeta: univerzalistična in regionalistična. **Eko-razvojna gibanja**, ki jim sledijo številni avtorji,¹⁰ pomenijo, da regionalistična prevzema vedno vidnejšo pozicijo, tudi v arhitekturni oz. mestno-oblikovalski stroki.

Gospodarsko

Gospodarno oblikovanje elementov mestne scene ni neposredno povezano s sodobnimi materiali. Obnovljivost vi-
ra, možna ponovna uporaba (primer:

uporaba starih železniških pragov za mestne konfine) in trajnost, ki je odvisna od tipa lesa in njegove obdelave, gotovo prispevajo k temu, da lahko les uvrstimo med racionalne materiale.

Izkustveno-dejavnostno

Mestni prostor je pravzaprav prostor materialov in barv, ki s psihološkimi učinki vplivajo na prebivalce, na zaznavo prostora in oblik in s tem na razvoj raznovrstnih procesov. Naše razumevanje prostora ni le rezultat njegove gole zaznave, ampak predvsem našega delovanja v njem. V hladnih dneh radi sedemo na klop ali se naslonimo na zid, če je obložen z lesom, ki ga je ogrelo sonce. V vročini pa se naša koža ne "lepi" nanj, kot npr. na plastiko.

V oblikovanju z lesom zlahka dosežemo **vtis topline in domačnosti**. Toplota, ki jo občutimo z dotikom, je prijetna, barve, ki jih vidimo, so (lahko) naravne, vonj sveže obdelanega ali po starem dišечеlega lesa nas spominja na nekaj znanegega. Vtisi iz otroštva, ki vplivajo na podzavest odraslega, so nedvoumno povezani z uporabo lesa v domačem okolju. Tako mestna družba lahko najde svoj skupni dom prav v tistih prostorih, kjer lahko jasno zazna prostorske elemente, ki jih (so)oblikuje les.

Estetsko-kulturno oz. pomen-sko-simbolno

Izbor lesa kot **sooblikovalca regionalne mestne identitete** pomeni ohranjanje in bogatenje kulture.

Tudi s tradicionalnimi materiali je mogoče graditi na sodoben, predvsem pa zdrav način. Inovativnost se skriva v novih kombinacijah bogate dediščine znanja v ravnanju in ustvarjanju z lesom.

Tudi Slovenci premoremo bogate izkušnje. Skozi čas se je življenje z lesom izrazilo in vsidralo v številnih kulturnih formah: pesmih, pregovorih in rekih¹¹, jezikovnem bogastvu (npr. štorast...) ter v identičnih prostorskih oblikah.

KOORDINIRAN PRISTOP

Za posamezne elemente mestne opreme so običajno odgovorne različne inštitucije. Izvedeni so v neodvisnih sis-

temih. Posledice se kažejo v zmedeni elementov v prostoru. Problematična torej ni le pretirana raznolikost elementov, ampak tudi način njihove razporeditve.

Usklajevanje oz. iskanje načinov vnašanja reda v kaos elementov in njihove razvrstitve izziva vsakega mestnega oblikovalca. Poleg kompozicijskega dela to lahko pomeni tudi poenotenje materiala.

Poleg najrazličnejših poskusov s kovinskimi cevmi obstajajo tudi primeri celostnega oblikovanja z masivnim lesom.

V Woodbridge Islandu,¹² stanovanjskem področju blizu Cape Towna, je npr. les izbran tako zaradi razmer na obali, ki povzročajo rjavenje, kot tudi zaradi svojega značaja, posebno primerne za pretežno stanovanjska in rekreacijska območja. Uporabljen je trdi les za drogove luči in znakov, stari železniški pragovi pa so recikrirani v uporabi konfinov, ograj in mostov za pešce. Način oblikovanja v lesu je razviden iz obravnave ograj na mostu čez laguno. Spominjale naj bi na stopniščne ograje stanovanjskih verand.

Tema lesa je razvita iz starega lesenega mostu, ki še vedno stoji. Izraža se celo v detajlu napisov uličnih tabel.

Les lahko tako postane pripovedovalec zgodbe o življenju ljudi v določenem mestnem prostoru.

Opombe

- 1 F. Rihtar: uvodne misli / F. Rihtar, T. Zupančič Strojani (1996), str. 3.
- 2 R. Poles (1993/94) / EU.
- 3 M. Zbašnik-Senegačnik, J. Kresal (7-8/1998).
- 4 A. R. Klopčič (1995/96) / SEMINAR.
- 5 J. Gibbons, B. Oberholzer (1991), str. 53.
- 6 F. Rihtar, T. Zupančič Strojani (1996), str. 90.
- 7 J. Gibbons, B. Oberholzer (1991), str. 79.
- 8 A. B. Jacobs (1993), str. 62.
- 9 Uvodna besedilo J. Suhadolca z naslovom Les v slovenskem ljudskem izročilu / D. Kunaver (1996).
- 10 C. Abel (1997), celotna knjiga, posebej pa zadnje poglavje; - F. Rihtar, T. Zupančič Strojani (1996), str. 101, 102 M. Zbašnik-Senegačnik, J. Kresal (9/98).
- 11 D. Kunaver (1996).
- 12 J. Gibbons, B. Oberholzer (1991), str. 198, sliki: str. 199.

VIRI, LITERATURA

1. Abel, C.: "Architecture as Identity. Towards a Global Eco-culture", Oxford, Boston, Johannesburg, Melbourne, New Delhi, Singapore 1997.
2. Böminghaus, D.: "Fussgängerzonen; Gestaltungselemente - Pedestrian Areas - Zones pour piétons", Stuttgart 1978.
3. EU - Vaje pri predmetu Elementi urbanizma na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani (nosilec predmeta: prof. dr. France Rihtar, asistentka: dr. T. Zupančič Strojani)
4. Gibbons, J., Oberholzer, B.: "Urban Streetscapes", Oxford 1991.
5. Jacobs, A. B.: "Great Streets", Cambridge - Mass. 1993.
6. Kunaver, D. (ur.): "Čar lesa", Ljubljana 1996.
7. Moughtin, C., Oc, T., Tiesdel, S.: "Urban Design: Ornament and Decoration", Oxford 1995.
8. Rihtar, F., Zupančič Strojani, T.: "Prostor mesta", Ljubljana 1996.
9. SEMINAR - Študijske naloge pri predmetu Projektiranje in kompozicija na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani (mentor prof. dr. F. Rihtar, somentor: asist. dr. T. Zupančič Strojani)
10. Zbašnik-Senegačnik, M., Kresal, J.: Les - konstrukcijsko gradivo v sodobni arhitekturi / "LES / wood", 7-8/98, str. 209 - 212.
11. Zbašnik-Senegačnik, M., Kresal, J.: Les - ekološko gradivo / "LES / wood", 9/98, str. 258-262.